

Slovenski prostor v visokem in poznem srednjem veku

1. Kaj je to »Velika Karantanija«, kdaj nastane, kaj zajema, kdo jo ustanovi?

Leta 976 je cesar vse krajin in grofije razen Vzhodne krajine priključil in podredil novi, odtlej samostojni **vojvodini Koroški** – za novonastalo tvorbo se je uveljavilo ime Velika Karantanija.

2. Naštej mejne krajin!

Vzhodna, Karantanska, Podravska (Ptujška), Savinjska, Kranjska, Istrska in Veronska (Furlanska) krajina.

3. Pojasni kako so nastale slovenske dežele – Štajerska, Kranjska, Koroška, Goriška in Istra ter kdaj so nastale, kdo jih je ustanovil, jim vladam!

4. Pojasni vlogo in pomen Celjskih gospodov!

Celjski gospodje so bili najprej **Žovneški gospodje** – nižja plemiška rodbina s sedežem na gradu **Žovnek** pri **Braslovčah**: Z dedovanjem posesti po **Vovbrških** so dobili v last **Celje**, ki je postalo njihov novi sedež. Leta **1341** so dobili grofovske časti. Po koroških grofih **Ortenburških** so dedovali posesti na Koroškem in Kranjskem

5. Kako so Habsburžani širili svojo oblast na slovenskem ozemlju?

6. Pojasni kaj je to kolonizacija!

Kolonizacija je načrtno naseljevanje ljudi v neko pokrajino, s čimer se močnejše poveča število njenega prebivalstva in se spremeni njena kulturna podoba.

7. Naštej faze slovenske kolonizacije ter glavne značilnosti!

Starejša kolonizacijska faza 6. – 9. stol.

- pomeni naselitev Slovanov v predalpski prostor, ki so prišli skozi Moravska vrata in z juga
- območje od Dunajskega gozda ob porečju Drave pa do Avstrije je bilo veliko okoli 70000 km²
- šele v času Karla Velikega so se naselili v Istro, kjer je bila rimska kultura
- soočili so se s prejšnjimi dosežki starih civilizacij: 2-letno kolobarjenje, pluga, vinogradništvo, sadjarstvo, prevzamejo rimska in keltska imena (Kras, Sava, Soča, Drava...)

Nižinska faza 10. – 12. stol.

- bila je zunanja (nemški fevdalci so začeli sem naseljevati nemške kmete) in notranja
- nastajali so jezikovni otoki: Dravsko, Sorško polje, Kočevje, Sorica, dolina Bače, Apaška kotlina
- v glavnem je bila vodena, vodijo jo zemljiški gospodje ali cerkev
- revolucija v kmetijstvu: 3-letno kolobarjenje s praho, železni plug, cepec, kosa, brana, konjska vprega, podkev, stremen, dolge progaste njive ni vasi (obcestne, središčne, barske, celki)

Višinska faza 13. – 14. stol.

- je samo notranja in ne več tako načrtna, večinoma je samodejna
- št. Prebivalstva se poveča
- naseljevali so se do 1000 m n. v., planšarji do 1500 m n. v., rovtarji do 2000 m n. v.
- v višjih predelih nastajajo sirnice, dimnice, samotne kmetije, zaselki
- ob koncu 14. stol. pride kuga in počasi se začnejo turški vpadi

- ker so kmetje pustili obdelano zemljo in kmetijo v nemar, ali pa ker so umrli zaradi kuge so nastale pustote

Dodatna faza 15. – 16. stol.

- naša etnična meja je znašala 24000 km²
- nekatera mesta so nastala posebej zaradi obrambe pred turškimi vpadi: Krško, Metlika, Kočevje, Višnja Gora, Črnomelj, Lož
- k nam se priseljujejo prebežniki pred Turki – uskoki, ki so se naselili v okolici Rač, Skok in vse do Istre
- domneva se, da je bilo okoli 500000 prebivalcev

8. Pojasni pojme: jezikovni otok, primščina, gorščina!

Primščina – pri trajnem ali dednem zakupu so morali potomci plačati primščino (15% vrednosti posesti), da so lahko ostali dalje v zakupu

Gorščina – dajatev za izkoriščanje vinograda v fevdalčevi lasti

9. Opiši, kako so se razvijala srednjeveška mesta na Slovenskem v notranjosti ter pojasni pojem prisilna pot!

Mesta so se razvila iz trgov, najpogosteje so nastajala pod gradovi, ob trgovskih poteh, antičnih naselbinah, cerkvah, romarskih poteh, samostanih

10. Pojasni razlike med mesti: primorska in celinska mesta!

Primorska mesta so izdajala svoje **lastne pisne statute**, na čelu mest so bili Italijanski namestniki iz Italije – **Konzuli** in **Podestati**. Zajemala so širše upravno območje z agrarno okolico. Tu je živel mestno plemstvo – **mestni patriciji** (premožne plemiške rodbine). Ukvarjala so se z ribolovom, ladjedelništvom, soljo, oljkami, vinom.

Celinska mesta so se ukvarjala z obrtjo, denarništvom, trgovino. Na čelu mesta je bil **mestni gospod** (večinoma lokalni fevdalec) – višji fevdalec kot je bil, bolj je lahko mesto podpiral, se upiral na najemniško vojsko in pritiskal na nižje plemstvo: Sčasoma podeli mestni gospod mestu ustne privilegije in pravice:

- dovoli **mestnega sodnika**, ki je sodil in zastopal mesto pred mestnim gospodom
- **mestni svet** je skupščina mesta, ki je skrbela za finance, obrambo, šole, sirotišnice, nego bolnih. Imeli so **širši** (24 ljudi, obrtniki in trgovci) in **ožji** (do 12 ljudi, samo trgovci) svet.
- **Pravica do tržnega miru** v času sejmov
- **Pravica do obzidja**
- **Pravica do kovanja denarja** (Breže)
- **Pravica do skladiščenja**
- **Pravica ene milje** (7,5 km okoli mesta ni smelo biti konkurence)
- **Pravica do mestnih znakov**: ključ, grb, palica

11. Kaj so to mestni statuti?

To so lastni pisni mestni **zakoniki**, ki so si jih izdajala primorska mesta in Ptuj.

Evropa in svet na prehodu iz srednjega v novi vek

1. Pojasni vzroke, ki so privedli do geografskih odkritij!

2. Naštej pomembne tehnične izume tega časa!

Gutenbergov tisk s premičnimi kovinskimi črkami, mehanske ure, karavele, očala

3. Naštej najpomembnejša odkritja Špancev in Portugalcev!

Portugalska osvajanja: princ **Henrik Pomorščak** je organiziral več pomorskih ekspedicij, ki so odkrile **Madeiro**, **Azore** in **Kapverdske** otoke; **Bartolomeu Diazu** je leta **1488** uspelo objadrati **Rt dobrega upanja** (prej viharni rt); leta **1498** je **Vasco da Gama** prplul do Indije do mesta Kalikat?

Španska osvajanja: leta **1492** je **Krištof Kolumb** odplul na Z in odkril Ameriko, ki jo je prvi opisal **Amerigo Vespucci** iz Firenc; **Ferdinand Magelan** je prvi objadral svet – njegova plovba z ladjo Viktorijo se je začela leta **1519**. Španci ustanovijo v Ameriki **Novo Španijo** in **Peru**.

4. Kdo so bili konkvistadorji? Naštej jih ter njihovo delo!

Konkvistadorji so bili **osvajalci** srednje in južnoameriških dežel, ki so začeli novo osvojena ozemlja spreminjati v kolonije.

Fernando Cortez je osvajal **Azteško** državo; družina **Pizzaro** je ena najstarejših konkvistadorskih družin – **Francisco Pizzaro** je uničil državo **Inkov** in zavzel **Cuzco**.

5. Kaj pomeni Tordesillas?

Leta **1494** sta Španija in Portugalska podpisali **sporazum v Tordesillasu** s katerim sta si razdelili svet po **46. poldnevniku**.

6. Kaj veš o posledicah geografskih odkritij za tedanjo Evropo?

Spremenil se je pogled na svet in odnos do sveta. Iz Amerike dobimo paradižnik, krompir, kumare, koruzo, fižol, kakav, papriko, vaniljo, kokain, kavčuk, lešnike, kikirikije, ananas, avokado, tobak, orhideje, kanuje, viseče mreže, barvila. Spoznali so različne kulture. Središče svetovne trgovine se prenese na Atlantik. Antwerpen postane svetovno trgovsko in denarno središče in tukaj so ustanovili tudi prvo evropsko borzo.

Pritok velike množine zlata in srebra je povzročil, da je prevladalo blagovno denarno bogastvo, posledica tega pa je bil padec vrednosti denarja in porast cen in sledile so gospodarske krize.

7. Naštej Indijanske kulture v pred-kolumbovem času in jih pojasni!

Tolteki

- njihova prestolnica je bilo mesto **Tula**, ki je bilo sredi 12. stol. uničeno in je takrat tolteško cesarstvo razpadlo na več manjših in med seboj vojskujajočih se držav

Azteki

- za njih je bila bojevniška kultura Toltekov pomemben zgled
- njihova prestolnica je postal **Tenochtitlan**, kjer stoji sedaj glavno mesto Mehike
- imeli so veliko bogastva in žrtvovali ljudi

Maji

- živeli so na polotoku **Jukatan**
- zaradi pomanjkanja vode so živeli v bližini kraških dolin, kjer so gradili mesta in **piramide**
- še posebej so častili boga vode

Inki

- Njihova prestolnica je bila v **Cuzcu**
- Gradili so mogočna upravna in obredna središča – **Machu Picchu**; ceste, namakalne prekope, poljedelske terase

- Zelo so častili boga sonca, imeli pa so politeistično vero (vsi).

8. Pojasni pojem humanizem in naštej pomembne predstavnike in njihovo delo!

Humanizem je **idejno in literarno gibanje**, ki se širi v **15. stol. v Italiji**, ki je bila takrat razdeljena na posamezne države.

- **Nikolaj Kopernik** je odkril Heliocentrični sistem
- **Galileo Galilei** je izumil teleskop
- **Giordano Bruno**
- **Johanes Kepler** je potrdil, da planeti krožijo okoli sonca v obliki elipse
- V medicini je deloval **Paracelsus**
- **Gerhard Mercator** razvije valjasto projekcijo
- **Martin Behaim** je leta 1492 naredil globus
- **Thomas More** je napisal delo Utopija
- **Tommaso Campanella** je napisal delo Država Sonca
- **Niccolo Machiaveli** je bil vladar in mislec v tem času

9. Pojasni pojem renesansa – naštej predstavnike!

Renesansa pomeni **preporod in oživitev antične lepote in umetnosti**. Razvijalase je od 14. do 16. stol.

- arhitekta **Andrea Palladio** in **Bramante**
- umetniki **Botticelli, Michelangelo, Leonardo da Vinci, Raffael, Tizian, Donatello**

10. Opiši razmere v katoliški cerkvi pred nastopom Luthra!

- prvi znanilec da nekaj ni v redu je bil verski razkol leta **1054**, ko je enotno krščanstvo razpadlo na 2 dela
- v cerkvi se je vse bolj širila nemoralna, še posebej v času papežev **Inocenca III.** In **Aleksandra VI. Borgia**
- duhovščina je živela razkošno in razuzdano ter v očitnem nasprotju s krščansko moralno in naukom
- **simonija** – kupovanje predvsem cerkvenih funkcij in služb za denar
- **nepotizem** – dajanje prednosti sorodnikom pri podeljevanju funkcij in služb
- prodajali so ostanke Jezusovega križa
- pojavijo se **sekte** (Albižani, Katari, Bogomili) proti katerim so delovali **verski redovi**, ki naj bi vero poglobili
- **prodajanje odpustkov**

11. Kaj je to reformacija? Naštej in pojasni smeri reformacije!

Reformacija je **versko gibanje** za **prenovo** cerkve v 16. stol. (cerkvena, katoliška obnova).

Lutheranstvo

- **Martin Luther** (doktor teologije) je **31. oktobra 1517** nabil **95 tez** na vrata **Wittenberške stolnice**. V tezah je obrazložil svoj protest proti prodajanju odpustkov in pozval na razpravo.
- Zavrnil je cerkveno tradicijo in zahteval obnovi krščanstva kot ga uči evangelij
- Rekel je, da papeži niso nezmotljivi in da je edini temelj vere Biblija, ter da lahko grehe odpusti samo Bog

Kalvinizem

- novo pomembno smer reformacije je uvedel **Jean Calvin**, francoski teolog in pravnik, ki je moral zbežati v **Ženevo**, kjer je pomagal urediti politično oblast meščanov

- njegova cerkev je temeljila na **verski občini**, na čelu katere je bil **konzistorij** ali **prezbiterij** (svet uglednih meščanov); cerkev ki je v rokah ljudi
- verniki so morali redno prihajati v cerkev, ter skromno in moralno živeti
- učil je, da je Bog ljudi že pred rojstvom določil za zveličanje ali pogubljenje – **predestinacija** (vnaprejšnja določenost človekove usode)
- odpravil je številne cerkvene praznike in uvedel **skromno cerkev**
- razvil je toleranco do zaslužkarstva in uspešnosti
njegovi pristaši v Franciji so bili **Hugenoti**, ki so se uveljavljali tudi na Škotskem, Nizozemskem in v Angliji

Zwinglijanstvo

- v **Zürichu** je reformacijo uvajal **Ulrich Zwingli**, ki je izhajal iz svoje globoko humanistične izobrazbe in je še bolj korenito kot Luther kritiziral katoliške obrede in izročila, ter še posebej zakramente

12. Pojasni pojme: odpustek, nepotizem, protestanti, anabaptisti, kalvinizem, anglikanstvo!

Nepotizem je dajanje prednosti sorodnikom pri podeljevanju funkcij in služb.

Anabaptisti ali prekrščevalci ne priznavajo krsta otrok in zahtevajo ponoven krst odraslih. Med njih je spadal tudi Thomas Münzer.

Kalvinizem je smer protestantizma z naukom o predestinaciji, ki jo je uvedel Jean Calvin.

Protestant je privrženec, pripadnik protestantizma in protestantske vere.

Odpustek

13. Pojasni Luthrov nauk ter opiši reakcijo cesarja (nemškega) na širjenje Lutrove vere!

14. Kdo je Luthra podpiral in zakaj?

Luthra so podpirali **knezi**, ki so hoteli pridobiti več oblasti nad cerkvijo in jo oslabiti, ter pridobiti več moči in posesti. Saški knez **Friderik III. Modri** ga je spravil na varno na grad **Wartburg**, kjer je pod drugim imenom prevajal Biblijo v nemščino.

15. Pojasni kaj je to protireformacija!

Protireformacija je **rekatolizacija** - katoliška obnova, ukrep cerkve, da bi si znova opomogla.

16. Kaj je to tridentinski koncil?

Leta **1545** je papež sklical v **Tridentu** v S Italiji koncil (vrhovno cerkveno zasedanje), ki naj bi razrešil predvsem 3 najpomembnejša verska vprašanja. Zborovanje je potekalo v treh obdobjih kar **18 let** do leta **1563**. Koncil se je zavzemal za boljšo izobrazbo duhovnikov, prepovedal je prodajanje odpustkov in simonijo ter določil pravice in dolžnosti papeža in uvajanje matičnih knjig.

17. Kaj veš o verskih vojnah – Nemčija, Francija? Kdo so bili Hugenoti?

Hugenotske vojne

- ko so se Hugenoti uprli kralju je izbruhnila krvava državljanska vojna
- po neuspešnem posredovanju **Katarine Medičejske** je med obema stranema izbruhnilo 8 hugenotskih vojn
- Katarina se je nato navidezno pomirila s Hugenoti in jih zvabila v Pariz na poroko hugenota **Henrika Bourbonskega** s kraljevo sestro Margareto – v **Šentjernejski noči** leta **1572** so katoliki pobili približno 2000 hugenotov

- Leta **1598** je Henrik hugenotom z **Nantskim ediktom** podelil versko svobodo

Tridesetletna vojna v Nemčiji

- V Nemčiji so vojne trajale 30 let, od leta **1618** pa do leta **1648**
- V odgovor na preganjanja so se nemški protestantski knezi leta **1608** združili v **unijo**, katoliški knezi pa so leta **1609** ustanovili **ligo**, ki jo je vodil bavarski vojvoda **Maksimiljan** in je izdal **Restitucijski edikt** s katerim so morali protestanti vrniti vse posesti, ki so jih dobili na račun katolikov
- Ker so jezuiti preganjali protestante na češkem so češki plemiči leta **1618** v dvorcu **Hradčani** vrgli skozi okno 3 cesarske odposlance – **praška defenestracija**; in odstavili kralja Ferdinanda
- Leta **1620** v bitki pri **beli gori** češki protestanti izgubijo in se bojevanje prenese v Nemčijo
- Protestantske kneze sta podprli **Švedska** in **danska**
- Vojne se konča leta **1648** z **Westfalskim mirom** v **Münstru** in **Osnabrücku**
- Rezultat: Nemčija je še bolj razdrobljena in izgubi **Spodnjo Lotaringijo** (Alzacijo in Loreno) ki jo dobi Francija

Slovenske dežele v 15. in 16. stoletju

1. Kaj je to Notranja Avstrija?

2. Kaj je povzročalo turške vpade v naše dežele? Kdo so bili akindžije?

Turki so imeli namen povsem izčrpati naše dežele in razbiti tukajšnjo obrambno moč, da bi jih nato z lahkoto osvojili.

Akindžije so lahka konjenica, sestavljena iz na hitro zbranih jezdecev, željnih predvsem plena, ki je s svojimi vpadi in pustošenji v sovražne dežele pripravljala turška osvajanja.

3. Pojasni kako so se pred turškimi vpadi branili plemiči, meščani, ter kmetje na Slovenskem!

Kmetje so morali za lastno varnost poskrbeti sami: postavljali so si utrjena pribežališča – tabore, največkrat kar okoli cerkva, ki so ih obzidali, ali pa so se poskrili v naravne kraške jame. Za gradnjo taborov so potrebovali dovoljenje deželnega kneza.

Plemiči so ob vpadih čepeli na varnih gradovih, kamor so se lahko v stiski zatekli tudi bližnji kmetje. Imeli so plemiško vojsko, ki s tedanjo viteško oborožitvijo in okornimi oklepi ni imela večjih možnosti za zmago nad hitrimi in številčno premočnimi turškimi jezdecami.

Meščani

4. Kaj veš o novem obrambnem konceptu deželnega kneza Ferdinanda?

Njegov koncept je slonel na več tedaj popolnoma novih prvinah:

- pobiral je vojne davke, ter obdavčil celo dotlej neobdavčeno plemstvo, duhovščino in samostane in je tako dobival redno zagotovljena sredstva za razne vojaške izdatke
- uvedel je nove oblike vojne sile. Vsaka dežela je organizirala lastno obrambno vojsko, sestavljeno iz kmečkih vojnih obveznikov – črne vojske in deželne imenjske konjenice
- dograjeval in izboljševal je obstoječa mestna obzidja, vaške tabore in obmejne utrdbe, ter povečal izdelavo in nakup raznih vrst orožja, oklepov, topov, smodnika in drugega
- organiziral je trdnjavski obrambni sistem na hrvaških tleh, imenovan Vojna krajina

5. Kaj veš o Vojni krajini? Kje je bila, kdo jo je ustanovil?

Vojna krajina je trdnjavski obrambni sistem na hrvaških tleh, ki ga organiziral deželni knez Ferdinand. Od Jadranskega morja do Drave so tam že obstoječe utrdbe in gradove z

ogromnimi denarnimi sredstvi spreminjali v vojne garnizone in vanje za daljši čas nastavljali najemnike.

- 6. Opiši položaj slovenskih kmetov pred pojavom kmečkih uporov!**
- 7. Kakšen odnos so imeli do kmetov fevdalci, kakšnega meščani (do kmečke trgovine)?**
- 8. Naštej najpomembnejše kmečke upore na Slovenskem!**
- 9. Kdo so to uskoki?**
Uskoki so prebežniki izpod turške oblasti.
- 10. Podrobno opiši programe, zahteve upornih kmetov v uporih!**